

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 385-406
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 08.07.2018 Kabul/Accepted: 15.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ TAŞRA RÜŞDİYELERİNDE
ÖĞRETMEN/İDARECİ PROFİLİNE BİR ÖRNEK: BİTLİS
ERKEK RÜŞDİYESİ MUALLİM-İ EVVELİ MEHMED
TEVFİK EFENDİ (1853–1903)**

***AN EXAMPLE OF TEACHER/ADMINISTRATOR PROFILE IN
RURAL SECONDARY OF II. ABDÜLHAMİD PERIOD: BİTLİS
MALE MIDDLE SCHOOL HEAD TEACHER MEHMED TEVFİK
EFENDİ (1853-1903)***

Dr. Danyal TEKDAL
Sosyal Bilgiler Öğretmeni
tekdaldanyal@gmail.com

Öz

II. Abdülhamid dönemi Bitlis eğitim hayatında görev alan eğitimcilerin hangi şartlarda görev yaptığını, karşılaştıkları sorunlar, eğitim düzeyleri, maaş durumları vs. sorulara cevap bulmak adına dönem içinde önemli görevler yüklenmiş, aynı okulda uzun bir süre görev yapmış nadir örneklerden birisi olan Bitlis Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Mehmed Tevfik Efendi üzerinden konu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, kişi merkezli olduğundan kişi hakkında resmi belgelere yansıdığı kadar bilgiye ulaşılabilmektedir. Tevfik Efendi hakkındaki yazışmanın fazlalığı onun üzerinde çalışılmasının diğer sebebi olmuştur. Hem yetişme tarzı ile üretkenliği hem de Balkanlardan gelerek Bitlis'e yerleşmesi ve burada, görevi başında ölümüne kadar öğretmenlik yapması, Tevfik Efendi'nin üzerinde yoğunlaşılmasının başka bir sebebi olmuştur. Çalışma, aynı zamanda sıradan bir eğitimcinin hayatına ayna tutmayı hedeflediğinden, kişiyi olabildiğince doğal hayatın akışı içerisinde olumlu/olumsuz yönlerini birlikte değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu yönüyle biyografik çalışmalarda çoğunlukla kişinin olumlu özellikleri üzerinden ve kısmen abartıların da yer bulduğu diğer çalışmalardan farklı bir çalışma olmuştur. Nihayetinde bu çalışma, dönem içindeki binlerce eğitim çalışmanı içinden seçilmiş bir örneklem olarak da kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Bitlis, Rüşdiye, Eğitim, Öğretmen, İdareci.

Abstract

Bitlis education life, problems, education level, salary conditions of II. Abdulhamit period has been explained through Bitlis Male Middle School Head Teacher Mehmet Tevfik Efendi who was a teacher at the same school for a long time and had very important duties. This example is important in order to answer factors in question. This study is a person-based one so it reflects information only available on formal documents. Excessive amount of correspondences about Tevfik Efendi is the cause of the study on him. Another cause of focusing on Tevfik Efendi is both his upbringing style with his productivity and his coming from Balkans, and settling in Bitlis. He taught there until the end of his life. This study aims to enlighten an ordinary educationist's life so it tried to introduce him in his ordinary life with his positive and negative sides. In this way, it is a different study from other biographic studies as they may only reflect positive sides and sometimes exaggerations. Finally, this study may be accepted as a sample chosen from thousands of educationists taught at that time.

Keywords: II. Abdülhamid, Bitlis, Rüşdiye, Education, Teacher, Administrator.

A-Giriş

II. Abdülhamid dönemi, Tanzimat reformlarının olgunlaşma evresi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda önceki dönemde temeli atılan birçok yenilik bu dönemde olgunlaşmış ve çeşitliliğe bürünmüştür. Tanzimat reformlarının bir gereği olarak, -devlet sathında olduğu gibi- Bitlis'te de mevcut sıbyan mektepleri ve medreselerin yanında ibtidaî, rüşdî¹ ve idâdî gibi birçok yeni usûlde eğitim kurumu açılmıştır. Yeni eğitim kurumlarının açılmasıyla beraber buralarda görev icra edecek yetişmiş eğitim personeline de ihtiyaç duyulmuştur. Batılı tarzda eğitim vermeyi amaçlamış yeni eğitim kurumlarında görev yapacak yeterli sayıda personel bulunamadığından medrese hocalarıyla bu iş yürütülmüştür. Geleneksel eğitim sürecinden geçmiş olan medrese hocalarının söz konusu olan okullarda görev icra etmesi, hedeflenen değişim dönüşümün zamana yayılmasına sebebiyet verdiğini ifade etmek yanlış olmaz. İlerleyen süreçte modern okulların çeşitlenmesi ve mezun vermesi ile birlikte öğretmenler arasındaki medrese mezunlarının sayısı azalmaya başlamıştır. Böylelikle okulların yapım amacına uygun eğitim-öğretim icra eden bütüncül bir eğitimci profili oluşmuştur.

¹Rüşdiyye, rüş (ergenlik) çağına gelmiş öğrencilerin okuyacağı bugünkü ortaokullar seviyesinde eğitim veren altı yıllık bir kurumdur (Develioğlu, 2010: 1054). Osmanlı Devleti'nde ilk Rüşdiyeler Rumeli'de 1855, Anadolu'da ise 1859 yılında açılmaya başlandı. 1869'da sayıları 125, 1876 yılına gelindiğinde ise sayıları 425'e ulaşmıştır (Bilim, 1998: 158, 159).

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu üzere Bitlis'te de 1871 yılından itibaren varlığı resmi kayıtlara geçmiş olan Bitlis Erkek Rüşdiyesi (SVE, H.1288 (M.1871):151)² için öğretmen ihtiyacı hâsıl olmuştur. Genel itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmında kışların sert ve arazi şartlarının engebeli olması dolayısıyla bölgenin dışından buraya memurlar gönüllü olarak gelmemektedirler. Gelenler de zor yaşam koşullarını bahane ederek bir şekilde gitmeye uğraşmaktadırlar³. Aynı şartlara haiz Bitlis gibi eğitim denilince çoğunlukla medreselerin akla geldiği başkentten uzak bir vilayette çalışabilecek yetişmiş öğretmen bulmak oldukça zor olmuştur. Bundan dolayı okulun kadrosunu ikmal etmesi, biraz zaman almıştır. Tam da böyle bir zaman diliminde Kosova göçmenlerinden olduğunu ifade eden ve aslen Hersekli olan Mehmed Tevfik Efendi gibi bir eğitimci, ikinci görev yeri olarak bu okula tayin olmayı kabul etmiştir. Bitlis yerelinde uzun yıllar görev yapacak olan Tevfik Efendi, bundan sonraki yaşamını Bitlis'te ve adı geçen okulda geçirmiştir. Tevfik Efendi'yi özel kılan, hem rüşdiyede uzun süre en yetkili kişi olarak görev yapması hem de okulunun kalitesini artırarak buradan mezun olanların sonraki dönemde Bitlis'in gelişimine büyük katkılar sunmuş olmasıdır. Çünkü Bitlis Erkek Rüşdiyesi, bahse konu olan dönemde ve sivil okullar içerisinde Bitlis'in en iyi eğitim veren ve öğretmen kadrosu en zengin olan okuluydu. Okulun niteliğinin artırılmasında Tevfik Efendi'nin katkıları elbette yadsınamaz. Zira okulun yakacak temininden tefrişine, öğretmen maaşından tamirat işlerine, kitap temininden öğretmen tedarikine kadar birçok konuda birebir çabalarıyla okulun gelişimine katkı sağlamıştır.

Tevfik Efendi'nin başında bulunduğu Bitlis Erkek (Mülkîye) Rüşdiyesi'yle ilgili bazı temel bilgilerin paylaşılması konunun daha iyi anlaşılması adına faydalı olacaktır. Okul, erkeklerin okuduğu, gündüzlü bir okul olup, Kızılmescid Mahallesi'nde ve –muhtemelen- dört odalı

² H.1317 (M.1899-1900) tarihli *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (SNMU)*'de (s.1048-1055) ise mektebin Kızılmescid Mahallesi'nde H.1295 (M.1879-1880) tarihinde yapıldığı ve (yıllık 1.350 kuruş karşılığında) kiralandığı ifade edilmiştir. Aynı ifade H.1319 (s. 452-461) ve H.1321 (s. 394-400) tarihli salnamelerde tekrar edilmiştir. Sıtkı Aydın ise 1885 tarihinde okulun açıldığını ifade etmektedir (Aydın, 1967: s. 56).

³ Bölge dışından gelen devlet yetkililerinin tayin süreçleri izlendiğinde özellikle iklimsel şartların sebep olduğu hastalıkların mazeret olarak ileri sürüldüğü dikkati çekmektedir. Kimisinin mazereti yerinde görülerek tayini çıkmış kimisi de beklerken hayatını kaybetmiştir. Bitlis valilerinden Abdülmecid Hulusi Bey ve Mehmed Hüsnü Bey hastalık mazeretiyle başka yere tayin edilmiş fakat aynı mazeretten tayin isteyen Ömer Sabri Bey ile Hüseyin Hüsnü Bey ise tayini çıkmadan Bitlis'te vefat etmiştir. Sonuç olarak valilerin bile alışmakta zorluk çektiği iklim şartları doğal olarak alt kademedeki diğer memurların da yoğun olarak tayin isteme mazereti olmuştur (Tekdal, 2018: 45,46; BOA. Y..PRK.UM. 48/95; 45/6).

bir binâda faaliyet göstermiştir (BOA. MF. MKT. 873/10)⁴. Okulun kayıtlara geçen ilk öğretmeni, Muallim-i Sâni⁵ Abdülmelik Efendi'dir. Okulun resmi kayıtlara geçtiği ilk yıl olan 1871 yılındaki öğrenci mevcudu 45'tir (SVE, H.1288 (M.1871):134; Tekdal, 2018:108). Okulun kadrosunun 1891 yılından itibaren zenginleşmeye başladığı görülmektedir. Zira bu yıl ilk defa muallim-i evvel⁶, muallim-i sâni, rik'a muallimi ve sülüs muallimi olmak üzere dört öğretmen birlikte görev yapmıştır. Aynı yıl okulun öğrenci sayısı da 70'e yükselmiştir. İleriki yıllarda okulun kurumsallaşmasıyla öğrenci mevcudu 150'ye kadar çıkmıştır. Okulun kendine ait binası olmamakla beraber 1902 yılı itibarıyla yıllık 1.350 kuruş bedelle kiralık bir binada faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir⁷. Okula ayrılan bütçeye bakıldığında 2 Temmuz 1904 tarihli Bitlis vilayetinin genel gelir ve gider tablosunda vilayet sathında faaliyette olan altı rüşdiye için ayrılan meblağ 69.900 kuruştur. Bu meblağ kurumlar arasında paylaştırıldığında Bitlis Rüşdiyesi payına aylık 11.650 kuruş düşmektedir. Aynı bütçede Bitlis Dârü'l-muallimîni'ne 7.500 ve ibtidaî başına da 1.587 kuruş ödenek düşmektedir (BOA. MF. MKT. 789/11). Bu duruma bakılırsa Bitlis Rüşdiyesi için ayrılan ödenek miktarının, okulun kadrosunun yoğunluğu ve önemine binaen diğer okullarla kıyaslanmayacak oranda fazla olduğu görülmektedir. Bitlis Rüşdiyesi'nin şehirdeki konumunu göstermesi bakımından 29 Receb 1313 (15 Ocak 1896) tarihli Maarif Nezâreti'nden Bitlis vilayetine gönderilen yazı önemlidir (BOA. MF. MKT. 302/15). Yazıda, "*Bitlis vilâyeti dâhilinde müceddeden teşkil olunan 31 nahiyede te'sisi mukadder bulunan mekâtıb-i ibtidaîde tadrîse muktedir mu'âllim bulunmadığından şimdiden teşvikât-ı lâzime icrasıyla mu'âllimliklere rağbet edenleri mekâtıb-i rüşdiyeye devam etdirilmek...*" denilerek bu okulun eğitim kalitesinin ve özellikle "*usûl-i cedîd*" denilen yeni usûle göre açılmış ibtidaîlerin öğretim müfredatına aşına öğretmenlerin yetiştirilmesi noktasında önemli bir

⁴ 27 Temmuz 1905 tarihli belgede mektebe lazım olan eşyalar sayılırken üç dersane bir muallim odası için eşyaların planlanması fiziki mekân konusunda böyle bir fikrin oluşmasını sağlamıştır.

⁵ Okulda Muallim-i Evvelden sonra gelen en kıdemli ikinci kişidir. Muallim-i Evvel olmadığı zaman yerine vekâlet eder ve kendisine verilen derslere girerdi. Bir de sayısı 100'den fazla olan rüşdiye okullarında Muallim-i Sâlis bulunurdu ki bu da kıdem sırasında üçüncü sırada yer alırdı (Nurdoğan, 2005: 280); Bitlis Rüşdiyesi'nde kuruluşundan kapanmasına kadar muallim-i sâlislikte adı geçen tek kişi 15 Ağustos 1896 tarihinde tayin edildiği anlaşılan Abdurrahim Efendi'dir (BOA. MF. MKT. 330/35).

⁶ Rüşdiye düzeyindeki bir okulda alınabilecek en yüksek unvan budur. Bu unvanı taşıyanlar, aynı zamanda okulun idarecilik görevini yürütmektedir.

⁷ Okul binasının kirası, Bitlis İdâdîsi binasına yerleşen askeri birlikten yıllık alınan 4.800 kuruşluk kira bedelinden karşılanmıştır (BOA. MF. MKT. 702/6).

görev üstlendiğini ifade etmektedir. Böylelikle vilayet dâhilinde yeni oluşturulmuş 31 nahiyedeki ibtidaîlerde görev yapabilecek donanımlı öğretmenlerin, modern yöntem ile eğitim yapmalarını sağlamanın yolunun daha şimdiden Bitlis Rüşdiyesi'nde eğitim görmelerine bağlı olduğu aktarılmıştır. Okulun mevcut durumunun, Bitlis eğitimindeki değişim-dönüşüme dair devlet yetkilileri nazarında büyük bir beklenti oluşturduğu görülmektedir. Zira sene sonunda yapılan sınıf geçme imtihanları Bitlis'teki en yetkili idareciler (vali, alay kumandanı, maarif müdür ve diğer müdürler) ile şehrin ileri gelenlerinin (eşraf, ulema, meşayih, mütehayyizan ve muteberanın) katılımı ve musiki takımının coşkusuyla şenlik havasında yapılırdı. Yapılacak imtihanlar günler öncesinde Bitlis vilayet gazetesinde ilan edilerek halkın katılımının artırılmasına çalışılırdı (BVG, S.279, 280, 320). Böylece hem okulun tanıtımı hem de devlet yetkililerinin okula verdiği öneme vurgu yapılmış olurdu.

B-Eğitim Hayatı

Tevfik Efendi, 1853 tarihinde Bosna vilayetinin Hersek sancağına bağlı İstolca (İstoloça) kazasında doğmuştur. İstolca'daki sıbyân okulunda ilk eğitimini aldıktan sonra Mostar Rüşdiyesi'ne devamla buradan şehadetnâme (diploma) ile mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra bir iki yıl Saraybosna Medresesi'nde 'ulûm-ı terbiye eğitimi almıştır. Akabinde İstanbul'a gelip Dârü'l-muallimîn-i Rüşdiye'ye kaydolmuştur. Bu okuldan 28 Aralık 1878'de "Â'lâ"(iyi) derecesiyle mezun olmuştur. Siciline bakılırsa Türkçe okuyup yazabilir, Boşnakça konuşabilir, Fransızca ve Kürtçe dillerine ise aşinadır (BOA. DH. SAİD.d... 140/6). Kayıtlardan anlaşıldığına göre Tevfik Efendi, Rusya ile yapılan 93 Harbi'nde de kâtip olarak görev yüklenmiştir (BOA. MF. MKT.370/11)⁸. Tevfik Efendi'nin eğitim hayatına bakıldığında, Boşnak olduğu halde ana dili dışında üç dil daha öğrenmiş olması dile kabiliyetini göstermektedir. Dönemin düalist eğitim sistemi gereği hem batılı tarzdaki okullarda hem de medresede eğitim almış olması klasik ve modern eğitim usûlüne vukûfiyetini; okuduğu okulların düzeyi ve mezuniyet derecesi ise niteliğini ortaya koymaktadır. Bu duruma bakılarak şu tespit rahatlıkla yapılabilir: Tevfik Efendi, dönem içinde imkânları ölçüsünde çok iyi bir eğitim sürecinden geçmiş, donanımlı bir öğretmen olarak göreve başlamıştır. Zira dönem içinde öğretmenlik yapanların büyük bir kısmının,

⁸Asâkir-i Muavene-i Sultaniye Birinci Alayı İkinci Taburu Kâtip Muavinliğini 245 kuruş maaş karşılığında yapmıştır.

medresedeki eğitiminden sonra yeni usûlde eğitim veren bir okuldan kısa bir süreliğine kurs alarak öğretmenlik yaptıkları görülmektedir⁹.

C-Görevleri

Okulu bitirdikten sonra 26 yaşındayken ilk görev yeri olan Krupa¹⁰Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i sânilîğine 8 Haziran 1878 de 400 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Krupa’da iki yıllık görev süresinden sonra buranın Avusturya’ya terk edilmesinden¹¹ dolayı İstanbul’a gelmiştir. Tevfik Efendi, İstanbul’da bir süre bekledikten sonra 17 Ekim 1880 tarihinde 480 kuruş maaşla Bitlis Rüşdiyesi’ne muallim-i evvel olarak tayin edilmiştir (BOA. MF. MKT. 65/141)¹². Böylece Bitlis Rüşdiyesi’nde göreve getirilen ilk muallim-i evvel olmuştur. Bu tarihten sonra adı, okulun adıyla adeta özdeşleşmiştir. Zira okulun kadrosunda yer yer aynı branşta yılda üç öğretmen değişirken Tevfik Efendi, uzun yıllar bu okulun kıdemli öğretmeni olarak görev yapmaya devam etmiştir (BOA. MF. MKT. 392/35)¹³. Daha sonra 16 Ocak 1886

⁹ 1910 yılında imparatorlukta 463 rüşdiye öğretmeninden yalnız % 32’si Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî mezunu idi. Diğerleri başka okullardan mezundu. Bir kısmı da medrese mezunu olup yeterlilik sınavlarına girmiş “*ehliyetnâmeli*” öğretmendi (Öztürk, 2008: 302); Aynı durum Bitlis yerindeki eğitimci profilinde medreselilerin daha baskın olduğu bir tabloyu ortaya koymaktadır. Bitlis’teki ibtidaî okullarının çoğunda medrese mezunu olan müderrislerin, Bitlis Dârü’l-muallimîni’nde aldıkları kurstan sonra onlara verilen belgelerle öğretmen olarak görevlendirildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Tekdal, 2018: 120, 121); Bu duruma bakılırsa Tevfik Efendi’nin okuduğu okullar hem dönemin eğitim sistemi hem de Bitlis için değerlendirildiğinde bir öğretmenin okuyabileceği en üst düzey okullardır.

¹⁰ Krupa diğer adıyla Akçahisar, 1584 te Bosna eyâletine bağlı bir sancak merkezi, 1865-1878 yılları arasında Bosna vilayetine tabi Hersek sancağına bağlı bir kaza ve 1881 yılında ise İşkodra vilayetine bağlı bir kazadır (Sezen, 2006: 12).

¹¹ 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması’nın 25. maddesi uyarınca Bosna–Hersek geçici olarak Avusturya’nın işgal ve idaresine bırakılmıştır. Fakat Avusturya 1908’de burayı resmen işgal ederek varlığını kalıcı hale getirmiştir (Armaoğlu, 2003: 526, 539).

¹² Bu durum önemli bir gelişmedir. Zira muallim-i sânilerin muallim-i evvel olabilmeleri için ya Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî’den mezun olmaları ya da muallim-i sânilikte 6 yıl görev yaptıktan sonra İstanbul’a giderek muallim-i evvelik imtihanına girip başarılı olmaları gerekmektedir. Genellikle muallim-i sâniler yerelden muallim-i evveller ise İstanbul’dan tayin edildiğinden Tevfik Efendi’nin Dârü’l-muallimîn-i Rüşdî’den mezun olmuş olması tayin sürecinde işini kolaylaştırmıştır. Öte yandan İstanbul’a yakın bunca okul dururken Bitlis gibi uzak ve coğrafi şartları sıkıntılı bir vilayete tayin istemek ayrı bir cesaret örneğini ortaya koymuştur. Bu durum, Tevfik Efendi’nin idealistliğini ortaya koymaktadır.

¹³ 1897 yılında okuldaki Fransızca ve Riyaziye derslerine sırayla İbrahim Hakkı Efendi, Mustafa Efendi ve Zeki Efendi girmiştir.

tarihinde maaşı 600 kuruşa çıkarılmıştır (BOA. MF. MKT. 730/45)¹⁴. 13 Mart 1882 tarihinde mevcut görevine ek olmak üzere aylık 75 kuruş ek ders karşılığında rik'a muallimliği görevini de yürütmeye başlamıştır (BOA. MF. MKT. 72/93). 12 Eylül 1890 tarihinde bu ek görevi sona ermiştir (BOA. DH. SAİD.d... 140/61). İlerleyen zamanlarda maaşı 800 kuruşa kadar çıkmıştır. Aynı okulda görev yapan öğretmenlerin maaşları eşit değildi. Maaş durumunu belirleyen iki unsurun varlığından söz edilebilir. Bunlardan birisi dersin zorluk derecesi, diğeri ise haftalık ders saatidir (Aydın, 2012: 813). Buna göre yazı muallimi aylık 64 kuruş maaş alırken, riyaziye ve Fransızca muallimi 150-250 kuruş, muallim-i sâni 150-200 kuruş, muallim-i evvel ilk girişte 480 kuruştan başlayarak zamanla 600 kuruş ve üzeri maaşa kadar çıkabilmiştir (BOA. MF. MKT. 168/77)¹⁵. Okuldaki hizmetli ise 70 kuruş maaş almıştır. Peki bu maaş, öğretmenlerin geçimlerini sağlama konusunda ne kadar doyurucu olabildiği sorusuna cevap olması amacıyla dönem içinde ve Bitlis'te bazı eşyaların değerini öğrenmek faydalı olacaktır. Buna göre bir inek 60 kuruş, öküz 100 kuruş, keçi 30 kuruş; kilim 20 kuruş, yorgan 30 kuruş, tencere 30 kuruş, hasır 30 kuruş, tas 3 kuruş, sini 10 kuruş, tava 12 kuruş; tabanca 150 kuruş, kılıç 150 kuruş ve tüfek 40 kuruş değerindedir¹⁶. Bitlis'teki ev kiralari ne durumda olabilir sorusuna cevap aradığımızda ise yine Mehmed Tevfik Efendi'nin ailesi için kiraladığı ev ile ilgili bilgiler bu konuya da açıklık getirmektedir. Tevfik Efendi, 1895 yılında Taş Mahallesi'nde 2 katlı bir evi yıllık (115x12=1.380) 1.380 kuruşa Ermeni milletinden Korpiyan Hatun'dan kiralamıştır¹⁷. Bu örneklerden yola çıkarak öğretmenlerin almış oldukları maaşlar -değişkenlik arz etmesine rağmen- ailelerinin

¹⁴1871-1909 yılları arasında okulda görev yapan öğretmen ve diğer personel listesi için bkz. (Tekdal, 2018: 110-114).

¹⁵Aynı dönemde vilayet merkezindeki ibtidailere 70-75 kuruş, köy/nahiyelerdeki öğretmenlere de 100 kuruş maaş ödenmiştir (BOA. MF. MKT. 316/60); Bitlis Dârü'l-muallimini'nde görev yapan öğretmenlere ise 400-600 kuruş arasında maaş ödenmiştir (BOA. MF. MKT. 664/4).

¹⁶Bu oranlar, Bitlis Şer'iyye Mahkemesi'ne yansımış veraset davalarındaki mirasın değerinin tespit edildiği zabıtlardan alınmıştır. (Taşdemir, 2010: 152); Dönem içinde 1 kuruş = 40 paraya eşdeğerdir. 1 kuruş 1879 yılında 8,12 TL, 1900 yılında 9,66 TL ve 1909 yılında 7,84 TL'dir. Bu değerlere bakılırsa 100 kuruş maaş alan bir öğretmen, bugünkü karşılığıyla ortalama 800 TL'lik bir ücretle görevini ifa ediyor demektir. Diğer öğretmenlerin maaşı da buna göre hesaplanabilir (Güran, 179).

¹⁷Tevfik Efendi, ev sahibesiyle ev kiralama konusunda mahkemelik olmuştur. Zira anlaşmaları gereği 12 ay üzerinden 1.380 kuruşa yapılan anlaşmanın 9. ayında ev Mülazım-ı Sâni Fuat Efendi'ye kiraya verildiğinden Tevfik Efendi evden çıkmak zorunda kalmıştır. Tevfik Efendi, 12 aylık kirasını peşin ödediğinden kalan 3 aylık kirasını ve ev sahibine borç verdiği beş adet sim mecidiye parasını geri istemesi, ev sahibisiyle mahkemelik olmasına sebep olmuştur (Güler, 2011: 94, 95).

geçimini asgari düzeyde sağlayabilecek bir durumda olduğu ifade edilebilir. Öğretmenlerin maaşının artışı sağlayacak en önemli faktör, meslekteki deneyimdir. Meslekte hizmet süresine paralel olarak maaş miktarında da artış söz konusu olmuştur.

Okuldaki öğretmenlerin çeşitli sebeplere bağlı olarak izin talep ettikleri görülmektedir. Bunlardan birisi de dinî vecibeyi yerine getirmek için alınan hac iznidir. Tevfik Efendi, Bitlis'te görevini ifa ederken 1898 yılında hacca gitmeye karar vermiştir. Bunun için gerekli başvuruyu yapmış lakin yerine bir vekil bulundurmamak şartıyla gitmesine izin verilmiştir (BOA. MF. MKT. 427/30)¹⁸. Hacca gidip geldikten sonra isminin önünde artık “*hacı*” unvanını da kullanmaya başlamıştır.

Rüşdiye okullarında, muallim-i evvel olarak görev yapan öğretmenler aynı zamanda idarî işleri de yürüttüğünden bu okullara ayrı bir idareci tayin edilmemiştir. Tevfik Efendi muallim-i evvel olduğundan 1880 yılından 1903 yılına kadar bu sorumluluğu da devam ettirmiştir. Bitlis vilayeti dâhilinde uzun süre sadece bir müfettişin¹⁹ görev yapması, teftişe çıkmakta bazı sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Zira dört sancak ve bu sancaklara bağlı ondan fazla kaza ve nahiyelerle birlikte bağlı köylerin teftişini sadece bir müfettişin icra etmesi imkân dâhilinde olamamıştır. Bu yüzden diğer memur ve muallimlerin de teftiş işinde müfettişe yardımcı olduğu, dönem içindeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Tevfik Efendi'nin, okuldaki görevinin yanında diğer sancaklardaki okulları teftişe gitmek (Kodaman, 1987: 53; BOA. MF. MKT.611/47)²⁰ ve okullara alınacak öğretmenlerin

¹⁸Hacca giden öğretmene hacda olduğu sürece maaşı ödenmeye devam edilirdi. Yalnız yerine vekil bıraktığı kişinin maaşını kendisi öderdi. Aynı durum hastalık gibi mazeretlerle okula gelmediği durumlarda da geçerliydi. Vekâletle yürütülen görevlerde genellikle maaşın yarısı vekile ödenirdi.

¹⁹Osmanlı eğitim sistemine ilk defa 1838 tarihinde çıkarılan bir layiha ile dâhil olan teftiş faaliyeti, 1847 yılında sıbyân mekteplerini teftişle görevlendirilen muinler eliyle yürütülmüştür. 1862 yılından itibaren teftiş işini yürütenler müfettiş olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Müfettişler, 1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle vilayetlerde kurulan maârif meclislerinin daimi üyesi haline gelmiştir. Böylece hem vilayetlerdeki teftiş işi Maârif Nezâreti'nin tam olarak denetimine alınmış hem de vilayetlerdeki eğitim faaliyetlerinde geniş yetkiyle donatılmış maârif meclislerinde üye olarak büyük katkı sunmuşlardır. Bu görevlerin de muhakkik denilen memurlar onlara yardım etmiştir. 1889 yılında teftiş görevlileri birimi teşkil edilerek kurumsallaşma yolunda önemli bir aşamaya gelinmiştir. 1910 yılında müfettişlerin görev ve yetki alanlarını belirleyen talimatlar çıkarılmıştır. Akabindeki yıllarda yeni düzenlemelerle teftiş hizmeti esaslı değişikliklere uğramıştır. Müfettiş-i Umûmiye kurulmuş, müfettişlerin görev alanları teftiş, tahkikat ve irşad olarak sınıflandırılmıştır (Kodaman, 1987: 49, 52; Aydın, 2013: 154, 155).

²⁰Gayrimüslim okullarının ilk defa 1886 yılında “müfettiş-i mahsûsa” vasıtasıyla teftiş edildiği görülmektedir. Muş Sancağı'ndaki gayrimüslim ve ecnebi okulların teftişi

sınav komisyonunda görev yapmak (BOA. MF. MKT. 374/22)²¹ gibi başka sorumlulukları da olmuştur., Okulda okutulan Coğrafya kitabındaki bazı yanlışlıkların düzeltilmesini tavsiye etmesi ve kitap yazımıyla ilgili Maârif Nezâreti'ne önerilerde bulunmuş olması, Tevfik Efendi'nin mesleki anlamda donanımlı bir öğretmen olduğunu göstermektedir (BOA. MF. MKT. 616/52)²². Tevfik Efendi, 12 Mayıs 1903 tarihinde yazdığı dilekçesinde 25 yıldır aralıksız görev başında olduğunu ifade ederek Bitlis veyahut Erzurum Dârü'l-muallimîni'ne tayin edilmeyi talep etmiştir. Akabinde devam eden yazışmalara bakıldığında, tayin ile ilgili süreç başlatılmış ve 9 Temmuz 1903 tarihinde Bitlis Dârü'l-muallimîni'ne tayini yapılmıştır (BOA. MF. MKT. 730/45). Fakat aynı yıl vefat ettiğinden bu okulda göreve başlayıp başlamadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Osmanlı Devleti, taşrada görevli öğretmenlerinden istediklerini ihtiyaç duyduğu başka görevlerde de kullanmıştır. Tevfik Efendi'nin asıl görevi olan öğretmenliğine ek olarak yönetim, teftiş, personel alımı vs. görevleri de icra etmiş olması, Bitlis'teki personel yetersizliğinin başka şekilde tamamlanmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. İşin başka bir boyutu ise söz konusu olan görevleri –ek görev bile olsa- hakkıyla yerine getirebilecek öğretmenler bulabilmektir. Anlaşıldığı kadarıyla Tevfik Efendi şehirdeki en deneyimli öğretmenlerden olmasından dolayı -doğal olarak- bu görevler için tercih edilmiştir. Sonuç olarak, öğretmenlerin görev yeri olarak her ne kadar okulları tarif edilmişse de bir kısmının çalışma alanının bununla sınırlı kalmadığı görülmektedir.

D -Karşılaştığı Sorunlar

Dönem içinde görev yapan diğer öğretmenlerin/idarecilerin karşılaştığı sorunlarla Tevfik Efendi de yüzleşmiştir. Tevfik Efendi ile ilgili halk arasında dile getirilen bazı suçlamalar daha sonra şikâyet dilekçelerine dönüşmüş ve bu durum, Maârif Nezâreti'ne kadar ulaşmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, 21 Kasım 1893 tarihli bir belgede özetle, memuriyeti dışında ticaret ve binâ inşaatı gibi işlerle uğraştığından okul işlerini aksattığı, okula geldiğinde de öğrencileri

çalışmalarına Mehmed Tevfik Efendi'nin de katıldığı görülmektedir. Bu teftiş esnasında 46 adet yasaklı harita ve kitap tespit edip, bunları İstanbul'a göndermiştir.

²¹ Kendi okuluna alınacak olan Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi'nin sınav komisyonunda bizzat görev almıştır. Mehmed Said Efendi'nin kendisi de Bitlis Erkek Rüşdiyesi'nden mezun olmuştur.

²²Coğrafya ders kitaplarının yazımından önce bütün vilayetlere kendi vilayeti ile ilgili tanıtıcı bilgi hazırlamaları için il millî eğitim müdürlüklerine görev verilmesinin daha uygun olacağını tavsiye etmiştir. Genç sancağının merkez kazasının yanlış yazılmış olduğunu tespitinden sonra bu tavsiyesini sunmuştur.

günlerce hastalanacak kadar darp ederek²³ öğretmenliğe yakışmayacak küfürler ettiği, birçok öğrencinin bundan dolayı okulu terk ettiği gibi sebeplerden dolayı hakkında yapılan soruşturma gereği görevine son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yetkililerce konu hakkında tahkikat başlatılmıştır (BOA. MF. MKT. 187/84). Yine 15 Nisan 1901 tarihli başka bir belgede zikrolunduğu üzere, bu sefer sadece kendisi değil birlikte görev yaptığı Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi hakkında da şikâyetler hâsıl olmuştur. Tevfik Efendi hakkında kötü davranışları ve muallim-i sânilik sınavında 25 mecdî rüşvet aldığı; Muallim-i Sâni Mehmed Said Efendi hakkında ise bedava gönderilen Kur'an-ı Kerimleri 15 kuruşa sattığı, göreve saat altıda gelip akşama kadar uyuduğu, kulakları duymadığı yani sağır olduğu, 'ulûm-ı riyaziyeden habersiz olduğu gibi suçlamalar isnat edilmiştir (BOA. MF. MKT. 552/32). Tevfik Efendi hakkındaki şikâyet ve soruşturmalar neticesinde maaşı 725 kuruş iken 125 kuruş para kesme cezası verilerek maaşı 600 kuruşa indirilmiştir (BOA. MF. MKT. 168/77). Buna itirazda bulunacak olan Tevfik Efendi'nin isteği yerinde görülmeyerek maaşının 600 kuruş olarak devamına karar verilmiştir (BOA. MF. MKT. 189/135). Tevfik Efendi ile ilgili bir başka şikâyet ise Bitlis Maârif Müdürlüğü'nde görevli Muhasebe Memuru Nuri Bey'i ve deavi vekillerinden birisini darp ettiği ile ilgilidir. Bu konuda açılan mahkeme neticesinde dört adet Osmanî lirayı mağdurlara ödemeye mahkûm olmuştur (BOA. MF. MKT. 616/52).

Bahse konu olan zaman diliminde okullarda dayak atmanın bir ceza çeşidi olarak uygulanmaya devam edildiği, soruşturmalara konu olmasından anlaşılmaktadır. Tevfik Efendi hakkında bir öğrenciyi darp ettiği şikâyetiyle soruşturma açılmış ve neticede, 6 Mayıs 1902 tarihinde –geçici olarak- görevden el çektirilmesine karar verilmiştir. Buna paralel olarak hem mülkî hem de idarî açıdan soruşturma başlatılmıştır (BOA. MF. MKT. 628/51). Soruşturma neticesinde –Tevfik Efendi'nin de rızası alınarak- Muş Rüşdiyesi muallim-i evveli ile becayış yapması yoluna gidilmiş ve iki adet Osmanî lirayı mağdura ödemeye mahkûm olmuştur (BOA. MF. MKT. 616/52). Becayışın olduğuna dair bir bilgi olmazken Tevfik Efendi, para cezasını ödemek zorunda kalmıştır. Soruşturma neticesinde cezanın verilmiş olması, delillerin ve şahitlerin ifadesinin Tevfik Efendi'nin aleyhinde olduğunu ortaya koymaktadır.

²³Bu dönemin disiplin yönetmeliğinde öğretmenin öğrenciyi dayak ile cezalandırması hükmü yoktur. Öğrenciye verilebilecek cezalar sırasıyla İhtar ve tenbih, tekdir, tevkiif, alenen tekdir, ihbar ve şikâyet, ihrac-ı muvakkat ve ihrac-ı katidir. Son ceza hariç ötekiler affedilebilirdi. Eğer öğretmenin öğrenciyi dövdüğü tespit edilebilirse bu meslekten çıkarmaya kadar götürülebilirdi (Akyüz, 2001: 214, 215).

Tevfik Efendi ile ilgili şikâyet ve soruşturmaların bir kısmının haklı gerekçelerle olmadığı görülmektedir. Çalıştığı kurumdaki pozisyonu başkalarının iştahını kabartmış olacak ki kendisi sık sık şikâyetlere konu olmuştur. 1902 yılında Bitlis Maârif Müdürü Ali Vefa Efendi'den alacağını tahsil etmeye kalkması, onun hakkında soruşturma açılmasına sebep olmuştur. Ali Vefa Efendi, baskıyla rüşdiyedeki çocukların ifadesine nüfuz etmiş ve Tevfik Efendi hakkında olumsuz ifadelerin oluşmasını sağlamıştır. Bu durum, öğrencilerin sonraki beyanlarında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Nihayetinde soruşturmanın seyrine bakıldığında, 22 Temmuz 1902 tarihinde Bitlis Valisi Hüsnü Efendi'nin Maârif Nezâreti'ne yazdığı yazıda, Tevfik Efendi'nin, Ali Vefa Efendi'ye daha önce verdiği borç parayı geri istemesini müteakip hakkında soruşturmanın açıldığını ne öğrencilerinden ne de velilerden bununla ilgili herhangi bir şikâyetin olmadığını beyanla Tevfik Efendi'nin bu davada haklı olduğunu açıkça ifade etmiştir (BOA. MF. MKT. 616/12; 628/51)²⁴. Yine benzer bir durum, 1893 yılında dönemin Maârif Müdürü Osman Sırrı Efendi'nin Bitlis Rüşdiyesi'ni ziyareti esnasında okulun muhtelif yerlerine asmaya çalıştığı bazı bezlerin, bid'at²⁵ olduğu gerekçesiyle Tevfik Efendi tarafından kabul edilmemesi üzerine Tevfik Efendi'nin görevden alınması durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Davanın seyrine bakıldığında Tevfik Efendi yine haklı çıkmıştır (BOA. MF. MKT. 205/10; 242/9)²⁶. Tevfik Efendi'nin inanmadığı ve kötü örnek teşkil edebilecek uygulamalara karşı görevden alınma pahasına taviz vermediği görülmektedir. Bu durum, onun inancındaki samimiyeti ortaya koymaktadır.

Tevfik Efendi ile ilgili çelişki arz edebilecek gelişmeler de olmuştur. Maârif Nezâreti'ne, Bitlis Maârif Müdürlüğü'nden Tevfik Efendi'nin öğrencilere verdiği ders ve terbiyeden dolayı ödüllendirilmesi gerektiği teklif yazısı ile devamsızlık, kötü ahlak/idaresinden dolayı cezalandırılması gerektiği teklif yazısı peş peşe ulaştığından nezâret, nasıl bir yol izleyeceğinin bilememiştir.

²⁴ Soruşturmanın seyrine bakıldığında Ali Vefa Efendi'nin haksız olduğu anlaşılma beraber, Tevfik Efendi hakkındaki diğer şikâyetler de dava dosyasına girdiğinden onun hakkında da soruşturma açılmış ve görevinden alınması için teşebbüslerde bulunulmuştur. Soruşturma hem idarî hem de adli olarak yürütülmüştür.

²⁵ Bid'at, sonradan dine dâhil edilen şey anlamına gelmekte olup, bid'at-ı hasene (beğenilebilir yenilikler), bid'at-ı makbûle (makbûl olan yenilik), bid'at-ı merdûde (reddedilen yenilik) ve bid'at-ı seyyie (fena yenilikler) olmak üzere dört çeşidi vardır (Develioğlu, 2010:113).

²⁶ Osman Sırrı Efendi, Tevfik Efendi ile olan münakaşa esnasında onu açık bir şekilde tehdit etmiş ve İstanbul'da görev yaparken ona karşı çıkanların akibetinden bahsetmiştir. Buna rağmen Tevfik Efendi geri adım atmamıştır.

Çıkar yol olarak, 16 Mayıs 1893 tarihinde Bitlis Maârif Müdürlüğü'nden tekrar bilgi alma yoluna gitmiştir (BOA. MF. MKT. 168/57).

Dönem içinde -birçok devlet memuru sınıfı gibi- öğretmen maaşlarının da düzenli öden(e)mediği görülmektedir²⁷. Tevfik Efendi, 17 Mayıs 1902 tarihinde kaleme aldığı dilekçesinde altı aydır maaş alamadığını ve adeta “*sadakaya muhtaç bir hale*” geldiğini ifade ederek mağduriyetinin giderilmesini istemiştir (BOA. MF. MKT. 616/52). Uzun sayılabilecek bir süre maaş almadan görevini sürdürüyor olması, Tevfik Efendi'nin yaptığı işi sadece gelir kaygısıyla yapmadığını düşündürmektedir. Bu durum, ailesini geçindirmek için başka gelir getirecek alanlara yönelmesinin gerekçesini de ortaya koymaktadır.

E - Eseri

Tevfik Efendi'nin Şafî mezhebine mensup rüşdiye ve ibtidaî öğrencileri için hazırlamış olduğu 17 sayfalık “*Mâlâbüdd*”²⁸ isimli bir ilmihal risalesi vardır (BOA. MF. MKT. 102/68). Bu eseri, 1888 tarihinde Bitlis vilayet matbaasında bastırılmıştır. Eserin basım ve resmi ruhsat aşamalarından sonra vilayetteki rüşdiye ve ibtidaîlerde okutulmasına izin verilmiştir. Yalnız iki yıllık bir uygulamadan sonra 1900 yılında bu ilmihalin okutulmasından vazgeçilerek tekrar -eskiden olduğu gibi- Hanefî mezhebi üzere ilmihaller okutulmaya başlanmıştır (BOA. MF. MKT. 23/40). Risalenin içeriğine bakıldığında ise ilk iki sayfanın kapak, sonraki sayfanın ise giriş hükmünde kaleme alındığı görülmektedir. Eserin kaleme alınmasındaki amaç, belli başlı ilmihal bilgilerini olabildiğince sade ve anlaşılır bir üslupla aktarmak olduğundan konular ile ilgili mezhebi karşılaştırma, analiz ve ihtilafli yönere değinilmemeye gayret edilmiştir. Temizlikten abdeste; namazın şartlarından imanın şartlarına; oruçtan zekâta kadar birçok konu basit bir şekilde işlenmiştir. En çok da namaz konusu üzerinde durulmuştur. Eserin giriş kısmında özellikle İmam Gazali'ye bir atıf yapılmıştır. Risalede konular karışık bir şekilde işlenmiştir. Yazar, karşısında birileri oturmuş onu dinliyormuşçasına bir sohbet tadında

²⁷Bitlis'te 1898 ve 1899 yıllarında tayini yapılan komiser ve polislerin iki yıldır maaş alamadıkları ve bundan dolayı mağduriyetlerin yaşandığı ifade edilmiştir. Sorunun giderilmesi adına Zabtiye Nezareti ile Dâhiliye Nezareti arasında yazışmalar olmuştur (BOA. DH. TMIK.S. 28/81); Benzer şekilde 1903'de Muş'a bağlı Üstükran-ı Ulya nahiyesi polisi olan Musa isimli kişi yedi ay maaş almadığını beyanla şikâyetçi olmuştur (BOA. DH. MKT. 773/38).

²⁸Büdd- kaçınılması gerekli; Lâ-büdd - lâzım, gerekli, kaçınılmaz, zaruri olan; Mâlâbüdd ise kaçınılmaz olan - zorunlu şey/şeyler anlamına gelmektedir (Develioğlu,2010: 620).

eseri kaleme almıştır. Fihrist, içindekiler ve kaynakça kullanmamıştır. Bu eseri dışında bilinen başka eseri yoktur.

F - Vefatı

Tevfik Efendi'nin 1903 tarihinde vefat ettiği bilgisi, son görev yaptığı okuldaki kadrosuna başka bir muallim tayin edilmesi hususunda zikrolunmaktadır (BOA. MF. MKT. 754/55). Vefat sebebi kayda geçmemiştir. Onun vefatını müteakip yerine muallim-i sâni vekâleten bu görevi yürütmeye başlamıştır. Böylelikle Bitlis eğitim hayatında geçirdiği 23 yıllık bir süre ve toplamda 25 yıllık bir eğitim hizmetinden sonra 50 yaşında Bitlis'te görevine devam ederken vefat etmiştir. Tevfik Efendi, doğduğu topraklardan çok uzakta muhacir olarak defnedilmiştir. Geride bıraktığı ailesine de emekli maaşı bağlanmıştır (BOA. MF. MKT. 880/14; BOA. ŞD.1068/10). Böylece ailesi de mağdur edilmemiştir.

G - Sonuç

II. Abdülhamid döneminde Bitlis'te yeni usûlde açılan rüşdiye okuluna tayin olan Mehmed Tevfik Efendi, dönem içinde birçok eğitimcinin aksine memleketinden binlerce kilometre uzaklıkta olan Bitlis'te görev yapmayı kabul etmiştir. Bu kararından sonra okula hem idareci, hem de en kıdemli öğretmen olarak devam etmiştir. Zamanla ismi görev yaptığı okul ile anılır olmuştur. Görev yaptığı okulu, vilayetin en donanımlı ve başarılı okulu haline getirmiştir. 25 yıllık meslek hayatında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerinin kimisi sonraki dönemde Bitlis mebusu²⁹, öğretmen³⁰ ve diğer bürokratik kademelerde³¹ görev almıştır. Öğrencileri için risale yazarak okula ders araç gereci temininde katkılar sunmuştur. Diğer okulların teftişinde ve okullara alınacak öğretmenlerin yeterlilik sınavları için teşkil eden komisyonlarda görevlendirilmiştir.

²⁹İlk dönem (1919-1923) Bitlis mebuslarından Hüsnü Bey (Orakçioğlu) Bitlis İbtidai, Mülki ve Askeri Rüşdiyesi mezunudur (Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923, 171).

³⁰Daha önce bahse konu olan Muallim-i Sâni Said Efendi bu okuldan mezundur (BOA. MF. MKT. 374/22).

³¹Örnek vermek gerekirse, Süleyman Haşmet Efendi bu okulu bitirdikten sonra ilerleyen zaman diliminde Ahlât ve Bulanık kaymakam vekilliği; Ferhad Efendi ise Malazgirt ve Hizan kaymakam vekilliği yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 60/46; 48/267); Abdulkadir Efendi mezun olduktan sonra Bitlis vilayetinin Aşar Kalemünde göreve başladıktan sonra zamanla Bitlis Vilayeti Sandık Eminliğine kadar çıkmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 94/209); Kamil Efendi mezuniyetini müteakip vilayet mektubî kalemî evrak mukayyidliğinde görev yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 60/57). Abdullah Mecid Efendi ise mezuniyetten sonra vilayetteki mahkemelerde çeşitli unvanlarla görev yapmıştır (BOA. DH. SAİD.d... 110/483).

Her eğitimcinin başından geçebilecek birçok hadise onun da başından geçmiştir. Hakkında öğrencileri darp ettiği, derse geç girdiği, ticaretle meşgul olduğu ve ücretsiz verilecek kitapları para karşılığında öğrencilere sattığı gibi birçok konuda soruşturma açılmıştır. İl Millî Eğitim Müdürü, okuldaki diğer öğretmenler, öğrencileri ve hatta ev sahibiyle bile yer yer sorunlar yaşamıştır. Kendisi, maaştan kesme, ihtiyati tedbir kapsamında geçici olarak görevden uzaklaştırma ve daha küçük yerleşim birimindeki başka bir okula sürgüne gönderilme gibi cezalarla karşılaşmıştır. Bitlis Erkek Rüşdiyesi'nde kesintisiz 23 yıllık bir görevden sonra görevi başındayken 50 yaşında vefat etmiştir. Uğruna ömrünü adadığı öğretmenliğini ölünceye kadar sürdürmüş ve Bitlislilerin fahri hemşehrisi olarak bu topraklara gömülmüştür.

Feodal aşiret sisteminin etkisini –büyük çoğunluğu kırsal kesimde olsa da- hâlâ sürdürdüğü Bitlis gibi bir şehirde şikâyetlerin zamanla artış göstermesi, halkın devletin hukukî anlamda hak arama mücadelesini topluma kabul ettirmeye başladığını ortaya koyarken öte taraftan çalışan eğitimcilerin görev ifa ederken kendini güvende hissetmemelerine sebep olmuştur. Tefvik Efendi'nin görevi süresince defalarca bu süreçten geçmiş olması bunu doğrulamaktadır. Bu minvalde bürokratik kurumlarda görev yapan birçok memurun görevden alınma, başka yere sürgün edilme, maaştan kesme vb. cezalara çarptırılmalarının temelinde büyük ölçüde şikâyetler etkili olmuştur.

Tefvik Efendi'nin hayatına bakıldığında, bu dönemdeki Osmanlı eğitim sistemi ile ilgili bazı tespitler yapılabilmektedir. Dönemin eğitim sistemi içerisinde materyal temini konusundaki sıkıntılar, öğretmenleri materyal üretmeye sevk ettiği anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin aldıkları maaşın hayatlarını idame noktasında doyurucu olmadığını, yasak olmasına rağmen –vilayette en yüksek maaş alan öğretmenlerden birisi olmasına rağmen- Tefvik Efendi'nin ticaret ve emlak işiyle uğraşmasından anlaşılmaktadır. Yine önceki dönemin klasik ceza çeşidi olan dayak atma olaylarının kısmen devam ettiğini fakat bu cezanın uygulanmasının soruşturmaya konu olması, maarif yöneticilerinin bu konuda hiç de müsamahalı olmadıklarını ortaya koymaktadır. İdarecilerin ödenek temini ve maaşların düzenli ödenmesini sağlama konusundaki ısrarları bu konudaki aksaklıkları zahire çıkarmaktadır. Dönem içinde, tayin edildikleri yere vilayet dışından gelen -Tefvik Efendi'nin başına geldiği gibi- eğitimcilerin kiralık ev bulmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Tefvik Efendi'nin görev icra ettiği Bitlis gibi bir taşra kentinde görevini yürütürken karşılaştığı sorunlar ve yaşam koşulları benzeri bir şekilde dönem içerisinde birçok eğitimcinin az bir farklılıkla yüzleştiği

bir durumu örneklendirmektedir. Tevfik Efendi'nin hayatına bir bütün olarak bakıldığında, bir öğretmenin ortalama yaşam koşullarına denk gelinecektir. Dönem içinde öğretmenler bir açıdan eğitimci kimliği ile toplumda statü oluştururken diğer bir yönüyle ailesini geçindirmeye gayret eden evin reisi rolünü sürdürmektedir. Bahse konu olan dönem üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen o dönemki eğitimcilerin görevleri süresince karşılaştıkları sorunların bugün karşılaşılan sorunlar ile büyük oranda benzerlik ifade ettiği görülmektedir.

Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi - BOA)

Dâhiye Nezâreti Sicil-i Ahval İdare-i Umûmiyesi (DH. SAİD.d...) 48/267; 60/46; 60/57; 94/209; 110/483; 140/61.

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelât ve Islâhat Komisyonu (DH. TMIK.S) 28/81

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri (DH. MKT) 773/38

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi Belgeleri (MF. MKT.) 65/141; 72/93; 102/68; 168/77; 168/57; 187/84; 189/135; 205/10; 242/9; 302/15; 316/60; 330/35; 370/11; 374/22; 427/30; 23/40; 552/32; 611/47; 616/12; 628/51; 664/4; 702/6; 754/55; 730/45; 789/11; 880/14.

Yıldız Perakende Umûm Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM) 45/6; 48/95 Şûrâ-yı Devlet (ŞD.), 1068/10.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum (SVE) 1288.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (SNMU) 1317, 1321.

Bitlis Vilayet Gazetesi (BVG), Sayı 279; 280; 320.

2- Araştırmalar

Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Basımevi.

Aydın, S. (1967). *Bitlis Tarihi*, İstanbul: Acar Matbaası.

Aydın, M. (2013). "Denizli'de Modern İlköğretim Kurumlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi: İbtidailer (1880-1908)", *Önder Göçgün'e Armağan*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları 27, s.139-166.

Aydın, M. (2012). "Ankara Mekteb-i İdadisi", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* 25-26 Ekim 2011.

Bilim, C. Y. (1998). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734 -1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1067.

- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lúgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları. Güler, S. (2011). *411 Numaralı Bitlis Şer'yye Sicili' nin Transkripsiyonu ve Deđerlendirilmesi* (H.1311-1321/M.1893/1903), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Güran, T. *Osmanlı Malî İstatistikleri Bütçeler 1841-1918*, Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kodaman, B. (1987). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. *DİA*, (Cilt. 35, ss. 300-303).
- Nurdoğan, A. M. (2005). *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Taşdemir, İ. (2010). *333 Numaralı Bitlis Şer'yye Sicili' nin Transkripsiyonu (1 – 115. Sayfalar)* (H.1295-1300/M.1878/1882), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Tekdal, D. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tekdal, D. (2018). *Osmanlı Dönemi Bitlis'te Eğitim*, Ankara: İdealkent Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM (I.Dönem 1919-1923)*, C.3, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:6.

EKLER
Ek 1 -

71

سجل الوقایف

محمد رفیع صاحبی محمد رفیق صاحبی
بلکہ ایک اور بعض شہزادوں کی طرف سے بھی درخواستیں کی گئیں اور ان کے لیے بھی مناسب کارروائی کی گئی اور ان کی درخواستیں منظور ہو گئیں۔

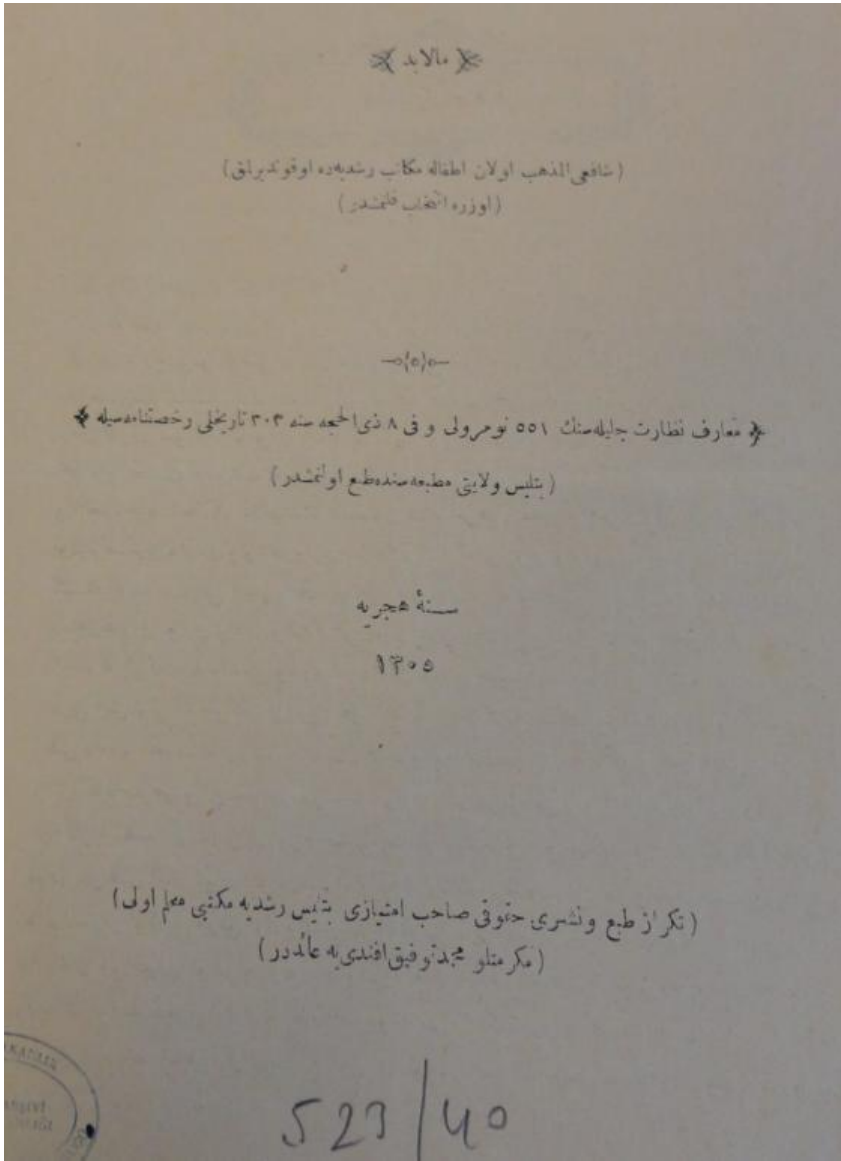
ظفر علی صاحبی اور ان کے بھائیوں اور دیگر عزیزوں کی طرف سے بھی درخواستیں کی گئیں اور ان کے لیے بھی مناسب کارروائی کی گئی اور ان کی درخواستیں منظور ہو گئیں۔

ظفر علی صاحبی اور ان کے بھائیوں اور دیگر عزیزوں کی طرف سے بھی درخواستیں کی گئیں اور ان کے لیے بھی مناسب کارروائی کی گئی اور ان کی درخواستیں منظور ہو گئیں۔

ظفر علی صاحبی اور ان کے بھائیوں اور دیگر عزیزوں کی طرف سے بھی درخواستیں کی گئیں اور ان کے لیے بھی مناسب کارروائی کی گئی اور ان کی درخواستیں منظور ہو گئیں۔

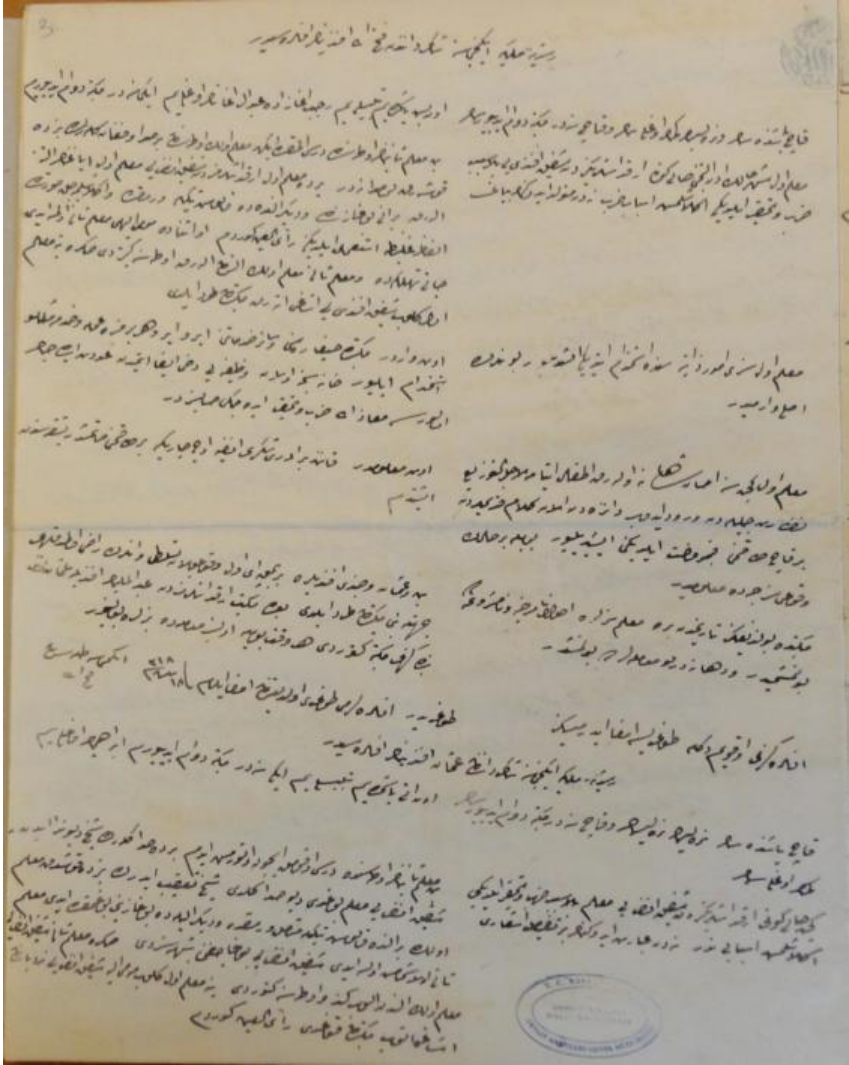
ظفر علی صاحبی اور ان کے بھائیوں اور دیگر عزیزوں کی طرف سے بھی درخواستیں کی گئیں اور ان کے لیے بھی مناسب کارروائی کی گئی اور ان کی درخواستیں منظور ہو گئیں۔

Ek 2 -

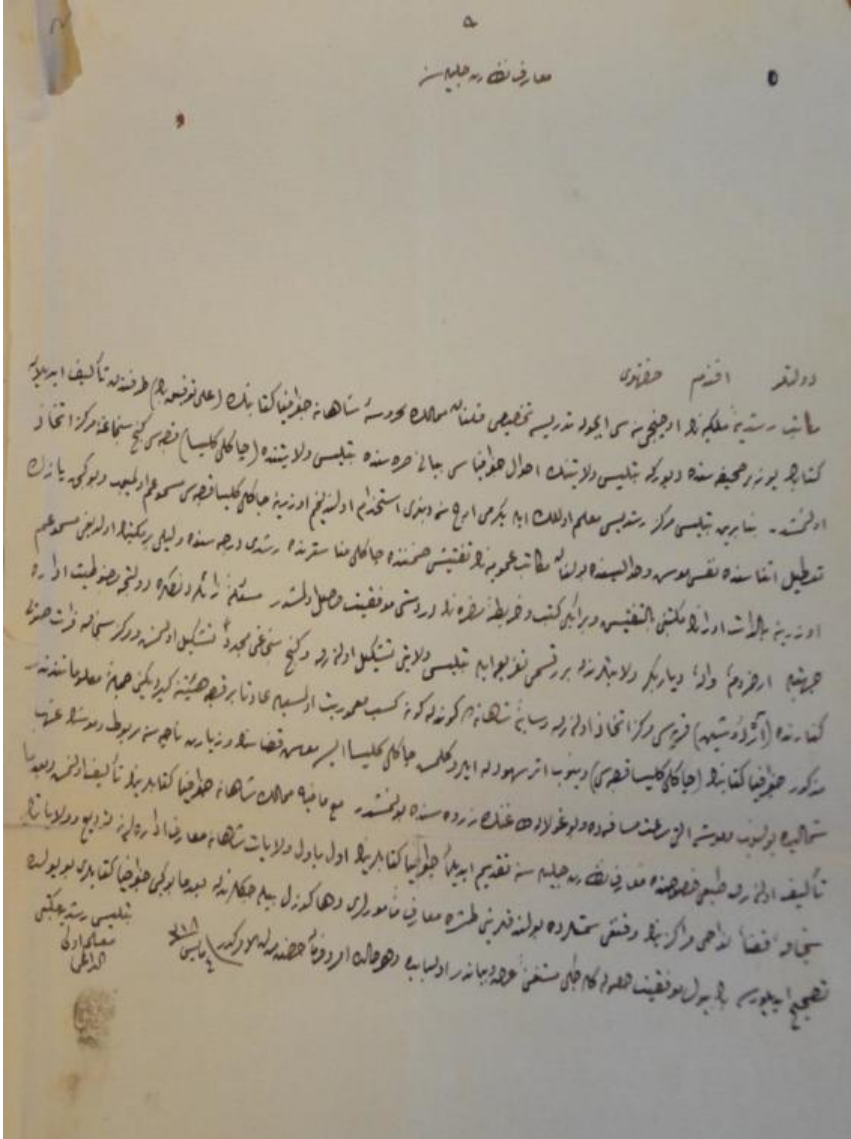
BOA. MF. MKT. 523/40, 08 Ca 1318 (6 Temmuz 1900) Hacı Mehmed Tevfik Efendi tarafından Bitlis Rüşdiyesi ve İbtidai öğrencilerinden Şafiî mezhebine mensup olan öğrencilere okutulmak üzere hicri 1305 (1888) tarihinde Bitlis vilayet matbaasında basımı gerçekleştirilmiş olan “Mâlâbüdd” isimli ilmihal risalesi.

Ek 4 -

BOA. MF. MKT. 616/52, 15 Z 1319 (23 Şubat 1902) Tevfik Efendi'nin öğrencilerinden bazılarının (İkinci sınıf öğrencileri Fethullah ve Osman Efendiler) hocalarının bir sınıf arkadaşlarını (İkinci sınıf öğrencisi Şefik Efendiyi) darp ettiğine dair verdiği ifadelerin tutanağı.

Ek 5 -

BOA. MF. MKT. 616/52, 15 Z 1319 (23 Şubat 1902) Bitlis Rüşdiyesi'nde okutulan Coğrafya kitabının (Yazarı Ali Tefik Bey Sayfa 101) Bitlis vilayeti ile ilgili kısmında, Genç sancağının merkezi olarak Muş'a bağlı Çaklı Kilise kazası yazılmış olduğunu tespit eden Tefik Efendi'nin, yanlışın düzeltilmesi için Maârif Nezâreti'ne yazdığı 4 Mayıs 1318 (17 Mayıs 1902) tarihli düzeltme yazısı.

